

МЕТОДОЛОГІЯ. ІСТОРІОГРАФІЯ. ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

УДК 327(477:930.1)

Наталія Городня

ПРИЧИНИ МІЖНАРОДНОЇ “УКРАЇНСЬКОЇ КРИЗИ” У ЗАХІДНОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

У статті висвітлюються причини міжнародної “української кризи”, що виникла у зв’язку з агресією Росії проти України, у працях провідних західних науковців. Вони розглядаються переважно з точки зору однієї з двох шкіл в теорії міжнародних відносин – неореалізму або конструктивізму. Науковий дискурс стосовно причин цієї кризи має не лише академічний характер, бо від їх розуміння залежать рекомендації науковців стосовно її урегулювання.

Ключові слова: міжнародна “українська криза”, причини “української кризи”, агресія Росії проти України, російсько-українська війна, Крим, Донбас.

Міжнародна криза, пов’язана з агресією Росії проти України, отримала у зарубіжній науковій літературі назву “українська криза”. Хоч багато вітчизняних вчених не підтримують цей термін, який, на їхню думку, акцентує на внутрішніх проблемах нашої держави, але він закріпився у науковій літературі як найбільш зручний для визначення складного багатопланового і багатоаспектного явища, яке має як зовнішні, так і внутрішні причини. Переважна більшість вчених погоджується, що ця криза виходить поза межі України, яка опинилася у її епіцентрі, і відображає стратегічні зміни, які відбулися у світі з початку ХХІ ст.

Метою цієї статті є висвітлення причин міжнародної “української кризи” у працях провідних західних науковців, що дозволяє нам краще зрозуміти джерела російської агресії і міжнародний контекст, що її уможливив, а також сприяє більш активному залученню вітчизняних вчених до міжнародного дискурсу з цієї не лише наукової, а, передусім, суспільно-політичної проблеми. Адже від умов, на яких буде урегульовано цю міжнародну кризу, багато у чому залежить майбутнє нашої держави.

Наукові праці, що аналізують міжнародну “українську кризу”, написані переважно політологами. Особливостями політологічних досліджень є “теоріє-центричний” підхід, що пояснює міжнародну політику і рушійні сили поведінки її авторів з точки зору однієї з наукових шкіл в теорії міжнародних відносин, а також вироблення політичних рекомендацій. Переважна більшість робіт, присвячених “українській кризі”, написані з погляду однієї з двох шкіл в теорії міжнародних відносин – неореалізму або конструктивізму.

Неореалізм ґрунтується на таких базових принципах: 1) держави є раціональними суб’єктами, які завжди переслідують свої національні інтереси і намагаються посилити свою владу; 2) міжнародна система є анархічною і конфліктною за своєю природою, у ній не існує центрального авторитету; 3) поведінка держав визначається структурою міжнародної системи, розподіл сили і влади усередині якої з часом може змінюватися.

Теоретичною антитезою неореалізму є ідеалізм і оснований на ньому школа конструктивізму, яка, у свою чергу, не є цілісною. На противагу неореалістам,

конструктивісти визнають, що політика базується не лише на інтересах чи прагненні держав посилити свою владу, але також на ідеях, нормах, ідентичності, які мають найбільший вплив на її формування. Згідно з їхнім підходом, соціальна реальність сконструйована взаємодією, тож інтереси держав є плінними і не стабільними. Поведінку держав більшою мірою визначають не структури міжнародної системи, а те, як держави сприймають один одного – як друзів, ворогів тощо.

Оцінки причин міжнародної “української кризи” значною мірою пов’язані з тим, до якої школи в теорії міжнародних відносин – неореалізму чи конструктивізму – належать науковці, які її вивчають. Від цього залежать і їхні рекомендації щодо шляхів її урегулювання.

Переважна більшість науковців розглядає причини міжнародної “української кризи” в дусі неореалізму. Одна з провідних тез реалістів полягає у тому, що дії Росії щодо України у 2014 р. були її раціональною відповіддю на спроби Заходу відірвати Україну від російської сфери впливу. Через це винними за анексію Криму і російсько-українську війну вони вважають не лише Росію, але також ЄС і США.

Прикладом такого підходу є стаття Джона Міршаймера “Чому українська криза є провиною Заходу”, опублікована у вересні 2014 р. в журналі “Форін Ефеєрс” [1]. Причини кризи автор вбачає у розширенні НАТО і ЄС на схід і підтримці державами Заходу руху за демократію в Україні, починаючи з Помаранчевої революції 2004 р. Це, на думку автора, були центральні елементи ширшої стратегії виведення України з російської орбіти. Оскільки “Захід рухався у задній двір Росії і погрожував її основним стратегічним інтересам” [1], російські лідери останніми роками ясно заявляли, що не стоятимуть осторонь, коли їхній стратегічно важливий сусід перетвориться на “бастіон Заходу”. “Незаконне повалення влади демократично обраного і проросійського президента”, як зазначається, було для них “останньою краплею” [1]. Відповіддю В. Путіна стала анексія Криму, на якому, як він побоювався, могли розмістити військово-морську базу НАТО, а також подальша дестабілізація ситуації в Україні, доки вона не відмовиться від зусиль приєднатися до Заходу.

Шведський науковець Сванте Корнелл у статті, опублікованій у березні 2014 р., розцінив “кримську кризу” в контексті російської стратегії маніпулювання внутрішніми проблемами у сусідніх державах і створення невирішених “заморожених” конфліктів, щоб послабити їх і утримати від зближення із Заходом. Першим випробуванням цієї стратегії був вірменсько-азербайджанський конфлікт через Нагірний Карабах. Пізніше Росія успішно реалізувала її в Молдові (Придністров’я) і Грузії (Абхазія і Південна Осетія). Тепер настала черга України [2].

Причини російської агресії на Донбасі вчені-реалісти оцінюють аналогічно. Професор Нью-Йоркського університету Марк Галеотті розглядає її рушійною силою “глибокий страх Росії втратити контроль над Україною – своїм довготривалим клієнтом на користь західних держав” [3]. Конфлікт у східній Україні, на його думку, служить меті Росії – не допустити, щоб Україна стала членом НАТО, ЄС чи іншого західного альянсу.

Багато хто вважає міжнародну “українську кризу” результатом конфлікту між Росією і державами Заходу.

Британський політолог Річард Саква гадає, що підґрунтя “української кризи” було закладено асиметричним, не збалансованим закінченням “холодної війни”, у якій одна сторона оголосила перемогу, а інша – не була готова прийняти поразку [4, с. 3, 5]. “Українська криза” аналізується у контексті конфронтації між великими державами внаслідок різного розуміння ними постбіполярного світового порядку, а також конфлікту між концепціями “ширшої Європи” (Wider

Europe), яку реалізовував Брюсель, і “більшої Європи” (Greater Europe), яку підтримувала Москва [4, с. xii]. Криза, на його думку, була результатом просування НАТО на схід і невдачі держав Заходу сформувати інклюзивну і рівну європейську систему безпеки [4, с. 1], а також наслідком змагань між ЄС і Росією за Україну. Якщо спочатку Росія була слабкою, щоб обстоювати свої інтереси, то у 2012 р., коли В. Путін знову став президентом, Росія була набагато сильнішою, готовою стверджувати себе у світовій політиці [4, с. 7].

Як показав у своїй монографії інший британський політолог Ендрю Вільсон, такі підходи повністю співпадають з російськими [5, с. 183].

Хоч серед традиційних пояснень неореалістами причин агресії Росії проти України часто фігурує її відповідь на експансію НАТО і загрозу національній безпеці, багато науковців вважає, що спонукальним мотивом для В. Путіна було не просування НАТО на схід, а політика ЄС щодо України. Адже до агресії проти України Росію спонукав прогрес переговорів про Асоціацію України з ЄС і створення між ними режиму вільної торгівлі [6].

Американські політологи Р. Менон і Є. Румер, автори однієї з перших монографій, присвячених аналізу міжнародної “української кризи”, також вважають, що вона вже існувала у відносинах між Росією і Заходом до революції в Україні. На їхню думку, “зерна кризи були посіяні десятиліттями наперед, тож було лише справою часу, коли вона вибухне” [7, с. 53]. Приводом до кризи було зближення України з Європейським Союзом у зв’язку з реалізацією ним політики Європейського партнерства (з 2004 р.) і політики Східного партнерства (з 2009 р.). Програма Східного партнерства передбачала переговори про Асоціацію і вільну торгівлю ЄС з державами-учасниками. Хоч Європа була обмежена у політиці щодо України через власні внутрішні кризи і різноплановість інтересів європейських держав, у будь-якому разі унаслідок реалізації такої політики вплив ЄС на Україну суттєво зростає через інституційні реформи, гармонізацію стандартів і законодавства [7, с. 67–69]. Європейська політика Східного партнерства неминуче призводила до зменшення російського впливу у сусідніх державах. Усе це відбувалося в умовах просування Росією власних інтеграційних проектів. З точки зору Росії політика Східного партнерства була маневром ЄС для посилення своєї сфери впливу на території колишнього СРСР.

Політологи вважають, що до кризи вела політика Росії, обумовлена кількома взаємопов’язаними темами. По-перше, тривалим невдоволенням Росії геополітичною експансією Заходу на території її традиційного домінування. По-друге, стурбованістю Москви щодо сприяння Заходом демократії у пострадянських державах, що розглядалося російським керівництвом як форма геополітичного оточення Росії і навіть свідомо політика, спрямована на її внутрішню дестабілізацію. По-третє, євразійською інтеграцією, яка отримала новий стимул під час третього президентства В. Путіна. У 2011 р. під час передвиборчої кампанії він виступив з ініціативою створення Євразійського Союзу, що мав стати основним проектом його третього президентського терміну. Крім економічних переваг, інтеграційні проекти Росії мали забезпечити її додатковими засобами безпеки проти “оточення” Заходу, посилити її вплив на пострадянському просторі й, відповідно, глобальну роль Росії як великої держави, одного з полюсів сучасного світу [7, с. 71–73].

На думку Р. Менона і Є. Румера, криза була неминучою, оскільки Україна потрапила у пастку між Асоціацією з ЄС і Митним союзом з Росією [7, с. 76]. Це були два конкуруючі проекти, які примушували Україну зробити вибір. Росія не погоджувалася визнати поразку, а у ЄС не було стратегії, що робити, якщо Росія не погодиться. Мюнхенська промова В. Путіна 2007 р. і війна з Грузією 2008 р.

свідчили про те, що Росія не буде терпіти вторгнення у сферу її “привілейованих інтересів” (за визначенням Д. Медведєва).

За оцінками авторів, “українська криза” була поворотним моментом для Європи, проте Україна не була її причиною. Вона була симптомом більшої проблеми взаємовідносин між Європою і Росією, які суттєво погіршилися ще до Революції гідності. Тож, на їхню думку, ЄС повинна розвинути нову стратегію у взаємовідносинах з Росією у політичній, економічній і безпековій сферах, побудовану на реалістичному розумінні Росії, а не на розрахунках, якою б Захід хотів її бачити [7, с. 162].

Тезу про конфлікт двох інтеграційних проектів поділяє канадський науковець Тарас Кузіо [8]. Він вважає, що рано чи пізно прискорення процесів регіоналізації робило вибір між Заходом і Росією неминучим для України. Каталізаторами цього процесу були російські проекти Митного союзу і Євразійського економічного союзу. Якби економічна інтеграція залишилася на рівні угод про вільну торгівлю (ФТА), то їх можна було б поєднати. Проте це навряд чи вирішило б проблему, бо Угода про асоціацію передбачала зближення України і ЄС у політичній і безпековій сферах, запровадження ними спільних стандартів, що для Росії було неприйнятним [8, с. 432].

Уільям Померанц, заступник директора інституту Кеннана (м. Вашингтон), співавтор монографії “Коріння війни Росії в Україні” [9] міркує, що російсько-українську кризу запалив торговельний диспут. Автор показує, що для ЄС вільна торгівля є сценарієм, де кожна сторона отримує вигоду від доступу до нових ринків (win-win scenario). Угода з Україною була лише однією з угод про вільну торгівлю з іноземними партнерами, яких ЄС мав вже близько 50 [9, с. 51]. Натомість Росія ніколи не сприймала підхід до міжнародної торгівлі, який домінував на глобальних ринках, як взаємно вигідний. Президент В. Путін зберіг менталітет, за яким у зовнішній політиці у будь-якій ситуації були переможці й переможені (zero-sum mentality). Цей підхід було перенесено на торгівлю – особливо у відносинах з Україною, і він був вирішальним у ескалації конфлікту [9, с. 53].

Автор акцентує на відмінності між двома типами багатосторонніх економічних режимів – угодою про вільну торгівлю (ФТА) і митним союзом, що є критично важливим для розуміння походження російсько-української кризи. Так, ФТА піднімає тарифи між усіма учасниками, але кожна економіка усе ще має право встановлювати зовнішні тарифи щодо держав, які не є членами цієї угоди. Отже, ФТА надає своїм членам значну автономію у міжнародній торгівлі. Митний союз, натомість, вимагає, щоб усі держави-члени встановили єдиний тариф щодо третіх держав, що означає втрату ними контролю над зовнішньою торговельною політикою [9, с. 54]. Сучасна міжнародна практика свідчить, що різні угоди про вільну торгівлю (ФТА) є сумісними, тоді, як участь у Митному союзі унеможливує вільну торгівлю держав-учасниць з іншими державами, що не входять до нього.

У 2011 р. була підписана угода про вільну торгівлю в рамках СНД за участю восьми держав, включаючи Україну. Проте Росія хотіла більшого, ніж ФТА. Метою В. Путіна було створення торговельного блоку, Євразійського митного союзу, який підтримував би ширші геостратегічні цілі Росії у регіоні і водночас вивів би Росію на рівень найбільших світових торговельних держав. Далі мав бути створений спільний Євразійський економічний простір як критично важливий міст між Європою і Азією, під контролем Росії [9, с. 54–55]. Мало того, що Москва підняла плани економічної інтеграції до рівня митного і економічного союзу, навіть угоди України про вільну торгівлю з ЄС, Росією і СНД В. Путін вважав несумісними. У зв'язку з цим він розглядав угоду про Асоціацію між

Україною і ЄС, що включала ФТА, як елемент геополітичної гри Європейського Союзу з метою відірвати Україну від Росії.

Західні експерти з торгівлі різко критикували російські заперечення як безпідставні. З європейської перспективи жодна держава не мала права втручатися у двосторонні торговельні переговори інших суверенних держав. Проте вони не взяли до уваги фундаментальне геостратегічне заперечення Росії – якщо Угода про асоціацію буде підписана, з російськими планами створення конкурентного до ЄС торговельного блоку буде покінчено. Для Росії торгівля залишалася “грою з одним переможцем”, і Україна була в її центрі [9, с. 62]. Після Майдану і революції в Україні Росія перестала розмовляти мовою торгівлі, і зробила більш виразну заяву – анексувала Крим [9, с. 63].

Отже, за висновком У. Померанца, широкий асортимент теорій і пояснень чинників “українського конфлікту” – націоналізм, суверенітет, державність, імперія – не відображають його коріння. Іскрою до кризи була міжнародна торгівля, а саме конкуруючі підходи до того, як нації можуть здобути економічні переваги у дуже конкурентному глобальному ринковому середовищі.

Деякі автори намагаються поєднати підходи шкіл неореалізму і конструктивізму для пояснення причин міжнародної “української кризи”. Так, американський політолог і дипломат Уейн Меррі, співробітник Ради з американської зовнішньої політики, співавтор праці “Коріння війни Росії в Україні” [10] вважає, що при аналізі її причин слід брати до уваги різні аспекти – історичну перспективу розвитку російсько-українських відносин, тривале погіршення економічних і політичних умов в Україні, внутрішні російські політичні фактори, розвиток відносин між ЄС і Росією перед кризою, конкуренцію між ними за Україну, відносини Москви з іншими державами ближнього зарубіжжя, роль Америки у розвитку кризи. Основну увагу автор зосереджує на відносинах між Росією і ЄС та на їхній політиці, що “трансформувала внутрішню політичну кризу в Україні на міжнародну конкуренцію за домінування над нею” [10, с. 28].

Одним з вагомих чинників кризи У. Меррі вважає альтернативні й навіть непослудувані філософії державного суверенітету в міждержавних відносинах: російську концепцію “державності” і європейську модель спільного суверенітету. Так, традиційний підхід Росії оснований на її прагненні до статусу “великої держави”. Ключовим елементом російської філософії є концепція “державності”, тобто віра у першість і велич Російської держави, що має серйозні наслідки для міжнародних відносин. Ця концепція відкидає ідею рівності усіх членів ООН. Згідно з нею, існує лише невелика група дійсно суверенних держав, однією з яких є Росія. Натомість більшість пострадянських сусідів Росії – так зване “ближнє зарубіжжя” – не є дійсно суверенними державами, тому Росія може і повинна діяти по відношенню до них у своїх інтересах [10, с. 29–30]. Такий підхід не задовольняється “сферою привілейованих інтересів” чи навіть регіональною гегемонією, а обумовлює прагнення Росії до регіонального сюзеренітету, ключовим елементом якого є обмеження зовнішнього суверенітету держави-клієнта [10, с. 31]. Такі відносини сюзеренітету, вважає автор, Росія практикувала у відносинах з Україною продовж усього пострадянського періоду і намагалася зберегти їх будь-що.

Натомість ЄС уособлює модель спільного суверенітету, яка кардинально відрізняється від російської. Вона базується не скільки на спільних європейських цінностях, як на встановленні спільних стандартів і впровадженні спільних регуляцій над широким колом питань державної політики. Основним експортним механізмом цієї моделі є програма Східне партнерство. Хоч спочатку Росія розглядала Східне партнерство як кращу альтернативу НАТО, проте такі оцінки швидко змінилися. У ході загального погіршення відносин між Росією і ЄС

Східне партнерство усе більше розглядалося у Москві з точки зору намірів включити держави-учасниці у європейські структури за рахунок Росії [10, с. 34–36].

Основна дилема у переговорах України з ЄС щодо Угоди про асоціацію, на думку У. Меррі, полягала у тому, яким чином Україна могла передати частину свого суверенітету ЄС, якщо вона вже передала значну його частину Росії. Виходило так, що угода з ЄС примушувала Україну робити вибір на шкоду інтересам Росії, проте Брюссель відкидав пропозиції Москви про тристоронні переговори, щоб узгодити ці питання. Додаткові проблеми створював унікальний характер суверенітету Москви над Україною, що базувався на етнічних, культурних і навіть психологічних факторах, які були відсутні в політиці Росії щодо Грузії, Молдови та інших держав. Широко поширеною в Росії є точка зору про неможливість реальної незалежності України. Велика частина російської еліти не здатна думати про Україну інакше ніж про суверенного клієнта. Тож вона розглядає виклики цим відносинам з боку ЄС і НАТО як загрозу не лише життєвим інтересам Росії, але й її власній національній та історичній ідентичності. У Європі вплив такого ставлення на політику Росії не було враховано [10, с. 37–38].

Як вважає У. Меррі, Угода про асоціацію ЄС з Україною призвела до прямого конфлікту між європейською моделлю спільного суверенітету і російським суверенітетом, що відповідав життєвим інтересам Росії. Він оцінює Європейське партнерство як найбільший провал у зовнішній політиці ЄС, що мав негативний вплив на Україну і міжнародні відносини в цілому на десятиліття [10, с. 41]. Тож, на думку автора, Росія і ЄС поділяють відповідальність за інтернаціоналізацію політичної кризи в Україні. Брюссель ініціював конкуренцію, оскільки хотів змінити статус-кво за рахунок російських інтересів. Москва здійснила ескалацію конфлікту у військовій сфері, де вона мала конкурентні переваги. Рішення Москви мілітаризувати конкуренцію фундаментально змінило її характер і наслідки [10, с. 42].

Отже, на думку багатьох авторів, однією з основних причин міжнародної “української кризи” і війни Росії проти України, як її складової, була реалізація політики ЄС щодо України. В Росії розглядали як таку, що шкодила життєво важливим національним інтересам. Тож ця політика нашттовхнулася на протидію з боку Росії, здійснену військовими методами.

Одним із базових принципів неореалізму є визнання впливу розподілу сили в міжнародній системі на поведінку держав. Тож, на думку багатьох західних дослідників, агресія Росії проти України стала результатом змін, які відбулися у світі з початку XXI ст. Їх свідченням стала реакція на агресію Росії проти України незахідних держав, передусім великих. Так, Бразилія, Китай, Індія і Південна Африка (партнери Росії по угрупованню БРІКС) не приєдналися до санкцій західних держав проти Росії й утрималися під час голосування в Генеральній Асамблеї ООН від прийняття резолюції, що засуджувала російську агресію проти України. Натомість вони використали погіршення відносин між державами Заходу і Росією, щоб завершити великі комерційні угоди з Москвою. Хоч дії Росії були викликом світовому порядку, він завжди був для них західним і вони не відчували обов'язку захищати його. Тим більше, що вони могли використати зміни у міжнародній системі у своїх інтересах. Більше того, як тільки стало очевидно, що реакція держав Заходу на анексію Криму не буде досить рішучою, багато держав оцінили це як ознаку слабкості США й інших країн Заходу, які можна було тепер ігнорувати в інших сферах [11].

Хав'єр Солана, президент Центру глобальної економіки і геополітики (ESADE), колишній Вищий представник ЄС у справах зовнішньої політики і безпеки, генеральний секретар НАТО і міністр закордонних справ Іспанії, у

статті, опублікованій у вересні 2014 р., проводив аналогії між діями Росії в Криму у 2014 р. і вторгненням Іраку в Кувейт у 1991 р. Тоді дії С. Хусейна в Кувейті викликали майже одностороннє прийняття Радою Безпеки ООН резолюції з вимогами виведення іракських сил. А після відмови Іраку виконати її коаліція з 34 держав підтримала авіаційну наступальну операцію “Буря в пустелі”, що примусило С. Хусейна вивести війська з Кувейту. Але цього не відбулося у відповідь на аналогічне вторгнення Росії в Крим і його анексію. Не зважаючи на те, що ці дії безперечно порушували територіальну цілісність України, 11 країн голосували проти резолюції ООН, що засудила ці дії, а 58 держав, включаючи усі незахідні держави, утрималися. Усе це свідчило про суттєві стратегічні зрушення у світі ХХІ століття і розпорошення сили між різними суб’єктами міжнародних відносин, формування багатопольярного світового порядку, зміни у глобальному балансі сили і влади. У 2013–2014 рр. сприйняття реальності було таким, що американський однополярний момент прийшов до завершення, Європа перебуває в занепаді, у той час як нова група держав піднімається і приносить власне унікальне бачення глобальних справ [12].

Як зазначає Е. Вільсон, голосування у ГА ООН 24 березня 2014 р. за резолюцію, що засуджувала анексію Криму, не примусило Росію відступити. Натомість воно показало глобальний розподіл між симпатиками і опонентами Росії і Заходу [5, с. 198].

Австралійський політолог Бобо Ло у праці “Росія і новий світовий безпорядок” [13] акцентує на інтелектуальних дебатах у Росії й інших місцях, зосереджених на “занепаді Заходу” і появі БРІКС. Панувала думка, що “підйом решти” і “зрушення глобальної сили на Схід” були історично неминучими, натомість Захід переживав занепад. Важливий вплив на поведінку Кремля мало “перезавантаження” відносин між США і Росією після російсько-грузинської війни. У Москві його сприйняли як фактичне визнання Вашингтоном домінування Росії на пострадянському просторі, як її сфери впливу [13, с. 40]. Так, зазначає автор, у доповіді російських учасників робочої групи Валдайського клубу про перспективи російсько-американських відносин 2011 р. зазначається, що американська політика вперше з середини 1990-х рр. не підриває життєві інтереси Росії на пострадянському просторі [13, с. 172]. Проте в кінці 2011 р. “розрив у цінностях вже отруїв відносини”, які в подальшому погіршувалися [13, с. 175–176]. Тож, за висновком Б. Ло, “українська криза” призвела лише до посилення суперечностей між державами Заходу і Росією, а не спричинила їх [13, с. 177–179].

На думку багатьох вчених, Росія свідомо пішла на порушення міжнародних правил, кинула свідомий виклик США і ЄС, щоб змінити статус-кво у міжнародній системі на свою користь, відновити світовий порядок як багатопольярний, без домінування країн Заходу [14, с. 98]. Експерт американського Інституту Брукінгса Томас Райт розмірковує, що метою В. Путіна у Європі є послаблення або зруйнування західного порядку, щоб замінити його системою, базованою на сферах впливу великих держав, у якій Росія мала б набагато більший вплив над Східною Європою [6]. Як зазначає науковий співробітник Інституту Кенана (м. Вашингтон) Максим Трудолюбов, багато росіян оцінюють рішення стосовно Криму як поворотний момент у боротьбі Росії за відновлення свого місця у постбіполярному світі. Водночас, багато хто в світі бачить це рішення як зміну правил гри у міжнародній політиці [15, с. 75].

Цю думку підтримує Елізабет Вуд, професор історії Массачусетського технологічного інституту. Вона відзначає суперечливість поведінки Росії, яка намагається встановити нові правила і водночас грати без правил [14, с. 98]. При цьому Москва скористалася новою стратегічною ситуацією – послабленням ЄС

після глобальної фінансової кризи, політикою “стратегічного стримування” США після війн в Афганістані й Іраку. Крім того, В. Путін використав кризу, спричинену терористичною організацією Ісламська Держава Іраку і Леванту (ІДІЛ), особливо з літа 2014 р., що, з одного боку, відволікла увагу США і ЄС від України, з іншого – створювала можливість показати, що Захід потребує Росії для боротьби з ІДІЛ через вплив Росії на сирійський уряд.

Із позицій конструктивізму, основний вплив на розгортання міжнародної “української кризи” мали ідеї, принципи, ідентичності, інтерпретації історії. Одним з перших аналіз причин “української кризи” з позицій конструктивізму зробив ветеран американської політики і дипломатії З. Бжезінський у червні 2014 р. у доповіді на конференції “Взаємна безпека під питанням? Росія, Захід і архітектура європейської безпеки” у Вашингтонському Центрі Вудро Вільсона. Пізніше вона була опублікована в журналі “Американський інтерес” [16]. З. Бжезінський одним з перших показав, що події в Україні є симптомом нової концепції, яка повністю визначає відносини Росії зі світом у цілому, і з Заходом, зокрема, – “поступового і сталого підйому російського квазі-містичного шовінізму, який триває вже протягом шести або семи років” [16].

Частиною цього нового погляду російського керівництва на світ є кілька ключових концепцій, які відіграли значну роль в “українській кризі”. Це концепції “розділеного народу”, “захисту співвітчизників за кордоном”, “руського мира” і “великої руської цивілізації”, її збереження і просування. Концепція “розділеного народу” є відправною точкою для шовіністичних заяв про те, що суверенітет Росії поширюється на усіх росіян, де б вони не проживали. Вона приводить до ідеї захисту співгромадян, які проживають за кордоном, що має особливе значення для держав, на території яких проживають етнічні росіяни і які межують з Росією. Перші дві концепції приводять до ідеї “руського мира”, тобто органічної єдності усіх росіян, незалежно від їхнього місця проживання. Більше того, ці місця проживання можуть бути змінені шляхом возз’єднання етнічних росіян. Не менш важливою є переконаність у тому, що Росія не входить до західної цивілізації, а сама по собі є великою цивілізацією, яка відстоює певні базові цінності. Результатом є “амбітний світогляд..., що Росія – це світова держава” [16]. Розуміння доктринальної основи світогляду Путіна, є, на думку З. Бжезінського, важливою відправною точкою для розгляду “української кризи”, оскільки вона стала виявом “політики, запакованої всередину більш масштабної філософської концепції” [16]. Якщо Україна є всього лише симптомом проблеми, то вирішити її буде вкрай важко, і для цього потрібен час.

Політологи Р. Менон і Є. Румер у монографії “Конфлікт в Україні” (2015 р.), не зважаючи на загальний підхід до висвітлення “української кризи” з точки зору неореалізму, роблять деякі поступки на користь конструктивізму. Так, вони визнають, що центральними для конфлікту між Україною і Росією є диспути про інтерпретацію української історії, природу відмінної української ідентичності, а також про те, якою державою має бути Україна, якими мають бути її відносини з Росією і Заходом [7, с. 1].

За аналізом Бобо Ло, “українська криза” демонструє, як по-різному Росія і Захід дивляться на світ. Така поляризація виходить за межі незгоди в політиці. Вона відображає конфліктуючі погляди на природу міжнародної політики, правила глобального управління і “універсальні” цінності. Вона також свідчить про розкол у трактуванні таких базових питань як успіх, сила, влада і велич. Так, бачення Росією світу нагадує автору погляди Т. Гоббса у XVII ст.: 1) світ – це вороже місце, де сильні перемагають, а слабкі будуть побиті; 2) у міжнародних відносинах переважає і перемагає жорстка сила; 3) у міжнародній системі повинні домінувати великі держави [13, с. 40–41].

Поки Росія була слабкою, вона не могла нічого змінити в міжнародній системі. Проте продовж першого десятиліття XXI ст. відбувалося її динамічне економічне зростання, під впливом якого змінилося сприйняття нею свого місця у світовій системі. Росія почала позиціонувати себе незалежним центром глобальної сили і вимагати від країн Заходу “поваги”, яка вимірювалася, між іншим, визнанням державами Заходу “особливих” інтересів Росії на пострадянському просторі [13, с. 48]. Основним її пріоритетом була Україна [13, с. 107–112].

З позицій конструктивізму міжнародну “українську кризу” розглядає Олександр Мотиль, американський професор університету Ратгерса (м. Нью-Арк, Нью-Джерсі). На противагу підходам неореалістів, він вважає, що коріння “української кризи” лежить у зіткненні між російським і українськими типами режиму, у відмінностях в їхній історії, культурі, ідеології і цінностях. У статті “Сюрреалізм реалізму” [17] О. Мотиль дає аргументовану відповідь реалістам, яких він знаходить у середовищі правих (Генрі Кіссінджер, Ніколас К. Гвоздьов), лівих (Стівен Коен і Мішель Чоссудовський) і центристів (Стівен М. Волт і Джон Міршаймер).

За аналізом О. Мотіля, фокусуючись на інтересах, реалісти не вважають за потрібне враховувати ідеологію, культуру та норми, у той час як їх ігнорування не може сприяти розумінню кризи. Серед факторів недосконалого підходу реалістів до оцінок російсько-української війни – незнання ними елементарних фактів про Україну, використання вже сконструйованих аналітичних підходів, селективний спосіб збирання доказів та схильність приймати “наративи” Росії як більш важливі, на їхню думку, держави в міжнародній системі. До аналітичних конструкцій про Україну, що використовуються реалістами, належать, по-перше, теза про “глибокий поділ” України на два непримиренні й гомогенні блоки: Західну Україну, яка говорить українською, підтримує Захід і ненавидить Росію, і Східну Україну, яка говорить російською, ненавидить Захід і підтримує Росію, без будь-яких градацій, відтінків, нюансів; по-друге, теза про “штучне утворення” України, що складається з територій та населення, об’єднаних протягом декількох десятиліть. Але що саме, питає О. Мотиль, робить Україну більш штучним утворенням, ніж Франція, Італія, Німеччина, США, Росія чи Велика Британія? Чому етнокультурне та мовне розмаїття України має бути більшою проблемою, ніж будь-якої іншої країни? [17].

Джерела російської поведінки проаналізовано у численних працях О. Мотіля, включаючи однойменну статтю, опубліковану в листопаді 2014 р. [18]. У ній він звертається до знаменитої статті американського дипломата Дж. Кеннана у журналі “Форін Еффеерс” 1947 р., у якій була сформульована концепція стримування СРСР, і доводить актуальність його ідей для розуміння сучасної поведінки Росії. Як зазначає О. Мотиль, центральним в концепції Дж. Кеннана було твердження про вплив ідеології і обставин на політику СРСР. З одного боку, це месіанський марксизм, що обумовлював постійне розширення Радянської Росії чи її сфер впливу. З іншого боку, – щира віра у те, що решта світу є ворожою. Хоч сьогодні ідеологія Росії є іншою, і ніхто серед представників путінського режиму не вірить в марксизм, проте зберігається віра у вищість Росії і російської цивілізації та переконання, що Захід є ворожим до Росії. Тож країна потребує сильного лідера – В. Путіна – для утвердження величі Росії і боротьби з західними впливами. Як і Радянський Союз, сучасна Росія плекає антагонізм до Заходу і відчуває, що мусить розширяться, але не “негайно і безумовно” чи проти “непрístupних бар’єрів”. Хоча, на думку О. Мотіля, у Росії немає реальних загроз: НАТО в занепаді, Європа різко скоротила військовий бюджет, а Сполучені Штати зосереджені на Близькому Сході і внутрішніх пріоритетах, неоімперська ідеологія В. Путіна і його позиція як всесильного

російського лідера вимагає від нього збирання колишніх імперських територій. Так само О. Мотиль вважає актуальною концепцію Дж. Кеннана про необхідність стримування експансії Росії. Передніми лініями стримування у сучасних умовах він вважає неросійські пострадянські держави [18].

Таким чином, через різні підходи до оцінок причин агресивних дій Росії в Україні, а, отже, й міжнародної “української кризи”, представники шкіл неореалізму і конструктивізму розходяться у тому, якою повинна бути політика західних держав щодо України та Росії. Розбіжності між ними не лише академічного характеру, оскільки їхні рекомендації мають вплив на формування політики. Так, неореалісти роблять акцент на інтересах Росії як однієї з “великих” держав і схиляються до поступок їй, які, очевидно, мають відбутися за рахунок інтересів України. Натомість конструктивісти акцентують на ідеології і цінностях російського режиму, і роблять висновок, що його дії загрожують державам Заходу так само, як і Україні. На їхню думку, Росії не можна догоджати, натомість потрібно здійснювати стратегію її стримування. Ключовим елементом цієї стратегії має бути підтримка України та інших держав на кордонах з Росією, орієнтованих на співпрацю із Заходом.

Список використаних джерел

1. *Mearsheimer, John J.* Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault? The Liberal Delusions that Provoked Putin / John J. Mearsheimer // *Foreign Affairs*. – 2014, September/October. – Access mode: http://www.foreignaffairs.com/articles/141769/john-j-mearsheimer/why-the-ukraine-crisis-is-the-west-fault?cid=nlc-foreign_affairs_this_week-090414-why_the_ukraine_crisis_is_the_5-090414&sp_mid=46900441&sp_rid=bmF0YWxpeWFfZ29yb2RuaWFAeWFob28uY29tS0;
2. *Cornell, Swante E.* Crimea and the Lessons of Frozen Conflicts / Swante E. Cornell // *The American Interest*. – 2014, March 20. – Access mode: [http://www.the-american-interest.com/2014/03/20/crimea-and-the-lessons-of-frozen-conflicts/;](http://www.the-american-interest.com/2014/03/20/crimea-and-the-lessons-of-frozen-conflicts/)
3. *Russia Wants “Hot Peace”, Not War.* Interviewee: Mark Galeotti, Clinical Professor of Global Affairs, New York University. Interviewer: Bernard Gwertzman, Consulting Editor // *Council on Foreign Relations*. – 2014, September 5. – Access mode: http://www.cfr.org/russian-federation/russia-wants-hot-peace-not-war/p33392?cid=nlc-dailybrief-daily_news_brief-link18-20140910&sp_mid=46939188&sp_rid=bmdvckB1a3IubmV0S0;
4. *Sakwa, Richard.* Frontline Ukraine. Crisis in the Borderlands / Richard Sakwa. – London: Tauri, 2015. – 297 p.;
5. *Wilson, Andrew.* Ukraine Crisis. What it Means for the West / Andrew Wilson. – New Haven and London: Yale University Press, 2014. – 236 p.;
6. *Wright, Thomas.* How Putin Benefits from Trump's Foreign Policy / Wright, Thomas // *War on the Rocks*. – 2017. March 9. – Access mode: <https://warontherocks.com/2017/03/how-putin-benefits-from-trumps-foreign-policy/>
7. *Menon, Rajan and Eugene Rumer.* Conflict in Ukraine. The Unwinding of the Post-Cold War Order / Rajan Menon, Eugene Rumer. – Cambridge, Massachusetts: A Boston Review Book: London, England: The MIT Press, 2015. – 220 p.;
8. *Kuzio, Taras.* Ukraine. Democratization, Corruption, and the New Russian Imperialism / Taras Kuzio. – Santa Barbara, California: Praeger Security International, 2015. – 611 p.;
9. *Pomeranz, Willam Z.* Ground Zero. How a Trade Dispute Sparked the Russia-Ukraine Crisis / Willam Z. Pomeranz // Wood, Elizabeth A., William E. Pomeranz, E. Wayne Merry, and Maxim Trudolyubov. *Roots of Russia's War in Ukraine*. – Washington, D. C.: Woodrow Wilson Center Press, 2016. – 147 p. – P. 51-73;
10. *Merry, E. Wayne.* The Origins of Russia's War in Ukraine: The Clash of Russian and European “Civilizational Choices” for Ukraine / Wayne E. Merry // *Ibidem*. – P. 27-50;
11. *Holmes, Stephen and Ivan Krastev.* Putin's Losing Streak. The Malaysia Airlines Disaster and the New Sanctions on Ukraine / Stephen Holmes, Ivan Krastev // *Foreign Affairs*. – 2014, July 30. – Access mode: <https://www.foreignaffairs.com/...07.../putins-losing-streak;>
12. *Solana, Javier.* Grave New World / Javier Solana // *Project Syndicate*. – 2014, September 25. – Access mode: <http://www.project-syndicate.org/commentary/javier-solana-urges-the-world-s-traditional-and-emerging-powers-to-unite-to-confront-shared-challenges#vmgouCz8ha6S7OuT.99;>
13. *Lo, Bobo.* Russia and the New World Disorder / Bobo Lo. – London: Chatham House. Washington D.C.: Brookings Institution Press, 2015. – 341 p.;
14. *Wood, Elizabeth A.* A Small, Victorious War? / Elizabeth A. Wood // *Roots of Russia's War in Ukraine*. *Op.cit.* – P. 97-129;
15. *Trudolyubov, Maxim.* Russia's Grand Choice / Maxim Trudolyubov // *Ibidem*. – P. 75-96;
16. *Brzezinski, Zbigniew.* Confronting Russian Chauvinism / Zbigniew Brzezinski // *The American Interest*. – 2014, June 27. – Access mode: <https://www.the-american-interest.com/2014/06/27/confronting->

russian-chauvinism/; 17. *Motyl*, Alexander J. The Surrealism of Realism: Misreading the War in Ukraine / Alexander J. Motyl // *World Affairs Journal*. – 2015, January/February. – Access mode: <http://www.worldaffairsjournal.org/article/surrealism-realism-misreading-war-ukraine>; 18. *Мотиль*, Олександр. Джерела російської поведінки / Олександр Мотиль // *Zbruc*. – 19.11.2014. – Режим доступу: <https://zbruc.eu/node/29349>.

Наталія Городня

ПРИЧИНЫ МЕЖДУНАРОДНОГО “УКРАИНСКОГО КРИЗИСА” В ЗАПАДНОМ НАУЧНОМ ДИСКУРСЕ

В статье раскрываются причины международного “украинского кризиса”, возникшего вследствие агрессии России против Украины, в трудах ведущих западных ученых. Они рассматриваются преимущественно с точки зрения одной из двух школ в теории международных отношений – неореализма или конструктивизма. Обсуждение причин этого кризиса имеет не только академический характер, поскольку от их понимания зависят рекомендации экспертов относительно его урегулирования.

Ключевые слова: международный “украинский кризис”, причины “украинского кризиса”, агрессия России против Украины, российско-украинская война, Крым, Донбасс.

Nataliya Gorodnya

THE REASONS OF INTERNATIONAL “UKRAINIAN CRISIS” IN THE WESTERN SCIENTIFIC DISCOURSE

The paper studies understanding of the reasons of international “Ukraine crisis” or “Ukrainian crisis” caused by the Russian aggression against Ukraine by leading Western scholars. They analyze the issue from the perspective of neorealist or constructivist schools in international relations. The understanding of the crisis’ reasons determines the experts’ very different political recommendations of its resolution.

Key words: international “Ukraine crisis”, “Ukrainian crisis”, causes of “Ukrainian crisis”, Russia’s aggression against Ukraine, Russian-Ukrainian war, Crimea, Donbas.